

Serbest Yazılar

Free Papers

Avrupa Birliği ve Türkiye

Ersin Çelenkoğlu*

Öz

Bu çalışmada, Avrupa Birliği (AB)'nin kuruluşu, amacı ve Türkiye-AB ilişkilerinin tarihçesi anlatılarak, Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği, AB'nin Türkiye'den istekleri ve Türkiye'nin gerçekleştirdikleri, AB'ye tam üye olunca meydana gelecek olası değişiklikler verilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Kuruluşu ve Amacı

Günümüzde uluslararası ekonomik entegrasyon (bütünleşme) süreçlerine en başarılı örnek olarak verilebilecek AB'nin temeli; Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, Fransa ve İtalya arasında, 1951 yılında, Paris'te imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'nin kurulmasıyla atılmıştır. Bu antlaşmanın temel amacı, savaş endüstrisinin temel girdileri olan demir ve çelik üretiminin ülkelerin yetki alanından çıkartılarak uluslarüstü bir statüde yapılmasının sağlanmasıydı. II. Dünya savaşı sonrası, Avrupa ülkelerinin içinde buldukları durum ve özellikle Almanya'nın gücünün denetim altına alınması düşüncesi, bu antlaşmanın ortaya çıkışının önemli faktörleridir.

Topluluk, sırasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET-1958), Avrupa Topluluğu (AT-1987) ve Avrupa Birliği (AB -1993) adını alarak gelişimini sürdürmüştür. 1973 yılında İrlanda, İngiltere ve Danimarka'nın, 1981 yılında Yunanistan'ın, 1986 yılında İspanya ile Portekiz'in ve 1995 yılında da Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üyeliklerinin kabul edilmesiyle üye sayısı 15'e çıkmıştır.

* Ersin Çelenkoğlu İller Bankası Genel Müdürlüğü'nde Peyzaj Mimarıdır.

AB'nin başlangıçta amacı, taraflar arasında sadece bir ortak pazar kurulması olmasına rağmen, tarafları ekonomik ve parasal birliğe götürecek nitelikte çok sayıda girişimde bulunulmuştur. Örneğin, başlangıçta; üye ülkeler arasında ortak bir dış ticaret / rekabet / tarım / ulaştırma politikası hedeflenirken, entegrasyonu sadece ticari boyutta bırakmayıp sanayi, enerji, balıkçılık, turizm, eğitim, kültür, sağlık ve tüketicilerin korunması gibi sosyal, kültürel ve siyasi boyutlar da kazandırmışlardır.

AB, bölgesel ekonomik entegrasyon türlerinden en gelişmiş olan ekonomik ve parasal birliğe ulaşmayı, hatta ekonomik entegrasyonu da aşarak siyasi entegrasyon sağlamayı amaçlamaktadır.

Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri

Türkiye, AET'ye "ortak üye" olmak için ilk başvurusunu, Yunanistan'ın başvurusundan hemen sonra yapmıştır. Zamanın Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun bu konudaki ifadesi ilginçtir: *"Yunanistan kendisini boş bir havuza atsa bile, onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden siz de atlayacaksınız."*

Türkiye'nin 31 Temmuz 1959'daki bu başvurusunun ardından AET ile görüşmeler başlamıştır. Ancak Türkiye'deki 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, Türkiye ile AET arasındaki müzakere sürecini olumsuz yönde etkilemiş ve AET, ilişkileri dondurma kararı almıştır.

Türkiye'yi AET'ye "ortak üye" yapan, taraflar arasında tam üyeliği öngören Ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması) 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir. Ankara Antlaşması, Roma Antlaşması'nın (AET'yi kuran antlaşma-1957) 238. Maddesine dayanan ve Türkiye ile AET ortaklığının temel ilkelerini belirleyen bir "çerçeve antlaşması"dır. Ayrıntılar daha sonra yapılmış olan protokollerle belirlenmiştir.

Ankara Antlaşması, Türkiye ile Topluluk ülkeleri arasında ekonomik bir birleşmeyi, işgücünün serbest dolaşımını ve taraflar arasındaki sosyal bağların güçlendirilmesini öngörmekte, Türkiye'nin ilerde AET'ye "tam üye" olmasını amaçlamakta, ekonomik ve politik bir nitelik taşımaktadır. Ekonomik yönden, Türkiye ile Topluluk üyesi ülkeler arasındaki farkın kapatılması, bu amaçla belli süreler içinde Türkiye'ye ekonomik yardım yapılması ön görülmüştür. Politik yönü ise, Topluluğu kuran ülkelerin özgürlük ve egemenliğe verdiği önemdir.

Ankara Antlaşması'na göre, Türkiye'nin ortak üyeliği; hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç aşamada gerçekleşecektir. Hazırlık Dönemi'nde Türkiye, 175 milyon ECU (EURO) tutarında kredi yardımı almış ve bu dönemin ardından 1 Ocak 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile taraflar arasında giderek bir gümrük birliği kurulmasını hedefleyen Geçiş Dönemi başlamıştır. Katma Protokol, Ankara Antlaşması'nda yer alan hükümlerin Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun bir biçimde yürürlüğe konulmasını sağlayacak olan bir "uygulama anlaşması"dır. Protokol, sanayi ürünlerinde gümrük birliği, tarım için tavizli rejim, işgücünün serbest dolaşımı, yabancı sermaye, yerleşme serbestisi, rekabet ve devlet yardımları, ihracatın desteklenmesi ve mâli yardımlar gibi temel konularda hükümler içermektedir.

Geçiş Dönemi'nde, Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatına tam serbesti, tarım ürünlerine çeşitli sürüm kolaylıkları ve mâli yardımlar karşılığında, Türkiye'nin 22 yıla yayılan bir takvim çerçevesinde gümrük birliğini gerçekleştirmesi ve ekonomisini AET'ye katılmaya hazır hale getirmesi yükümlülüğü söz konusudur.

Son Dönem'de ise, Türkiye yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmişse, tam üyelik için görüşmelere başlanabilecektir. Fakat Türkiye, Son Dönemi beklemeden, ortaklık statüsünden ayrılarak, Yunanistan'ın izlediği yolu takip etmiş ve Roma Antlaşması'nın, Avrupalı olan her ülkeye, Topluluğa üye olmak için başvurma hakkını tanıyan 237. Maddesi çerçevesinde, 14 Nisan 1987 tarihinde "tam üyelik" için başvurusunu yapmıştır.

Türkiye Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana üç tane mâli ve bir tane de Tamamlayıcı Protokol kapsamında, Avrupa Yatırım Bankası'ndan 752 milyon ECU (EURO) tutarında yardım almıştır. Türkiye, mâli yardımların alınmasında, Yunanistan'ın 1986 yılında Topluluğa katılmasından sonra büyük engellerle karşılaşmış (Yunanistan'ın vetosu nedeniyle) ve neredeyse hiç yardım alamamıştır.

Türkiye ile AET arasındaki ortaklık ilişkisi, çeşitli dönemlerde kesintiye uğrayarak günümüze kadar sürmüştür. Türkiye Aralık 1976'da, AET'nin hazırlamış olduğu gümrük indirimlerine yönelik takvimi uygun bulmayarak, bu konuda yapması gereken yükümlülükleri yapmamaya karar vermiş ve AET ile ilişkileri tek taraflı olarak dondurmıştır.

1980 yılı başında, yeni kurulmuş hükümetin almış olduğu kararlar (24 Ocak kararları) ile dışarıya açılma benimsenmiş ve bu bağlamda AET ile ilişkiler tekrar başlatılmıştır. Fakat kısa bir süre sonra, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından, bu kez de AET, Türkiye ile ilişkileri dondurmıştır. Eylül 1986'daki Ortaklık Konseyi toplantısına kadar ilişkiler askıda kal-

mış, bu tarihten sonra tekrar normal süreç başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin ertelediği yükümlülükleri hızla yerine getirmesi ile, 1 Ocak 1996 tarihinde "Gümrük Birliği" gerçekleştirilmiş ve böylece Ankara Antlaşması'nda ön görülen Son Döneme girilmiştir.

Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, temelde sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinde gerçekleşmiş olmakla birlikte, hassas ürünler olarak nitelenen bazı sanayi ürünlerinde Ortak Gümrük Tarifesi uygulamasına (üçüncü ülkelere karşı) 2001 yılında geçilecektir.

Gümrük Birliği'nin ilk yılı olan 1996'da AB'ye ihracatımız bir önceki yıla göre %4,3 oranında artarken, AB'den yaptığımız ithalat %37,2 oranında artmıştır. AB'nin dış ticaretimizdeki payı 1967-1995 yılları arasında ortalama %44 (ihracatımızdaki payı %46, ithalatımızdaki payı %42) olduğu gözlemlenmiştir. Ancak 1996 yılına gelindiğinde, Gümrük Birliği'nin ithalat artışı şeklindeki ilk etkilerinin azalmaya başladığı görülmüştür. 1998 yılında AB'den ithalatta %3 daralma gözlemlenirken, 1999'un ilk dokuz ayında bu oran %16'ya ulaşmıştır.

AB İle İlişkilerimizin Geleceği

Aralık 1997'de, AB'ye üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanları ile AB'nin genişleme perspektifinde yer alan aday ülkelerin temsilcilerinin katıldığı Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar, Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir süreç başlatmıştır. Zirvede Türkiye ile ilgili olarak alınan kararlarda, Türkiye'nin Birliğe katılmaya ehil olduğu belirtilmekle birlikte, genişleme perspektifine dahil edilmemiştir. Türkiye'nin önüne, 1993 yılında Kopenhag'da yapılmış olan zirvenin sonuç kriterleri konulmuştur. Bu kriterler; siyasi, ekonomik ve diğer kriterler olmak üzere, AB'ye katılacak ülkeler için belirlenmiş kriterlerdir. Siyasi kriter, Türkiye'nin karşısına tam üyelik yolunda en büyük engel olarak çıkmaktadır ki bu, demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, insan hak ve özgürlüklerinin ve azınlıkların korunmasını sağlayacak sürekli bir kurumsal yapının oluşturulmasını kapsamaktadır. Burada önemli olan, süreklilik ve kurumsallaşmanın gerçekleştirilmesidir.

Diğer kriterler ise, işleyen piyasa ekonomisi, rekabete dayalı açık bir piyasa düzenidir ki Türkiye bunları Gümrük Birliği ile zaten gerçekleştirmiştir. Bu anlamda ekonomik kriterlere uymakla birlikte, Türkiye'de makroekonomik dengesizlikler söz konusudur. Bunun dışında, "Topluluk müktesebatı"na uyum önemlidir. Topluluk müktesebatı deyince, dağ gibi hukuki me-

tin (100 bin sayfa) ve aynı zamanda bunları işletebilecek idari ve adli kapasite anlaşılmalıdır. Türkiye Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi aşamasında bunların bir bölümünü yapmıştır.

Lüksemburg zirvesinde alınan ve Türkiye'nin tepkisine yol açan en önemli kararlardan birisi; Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya'nın yanısıra Kıbrıs Rum Yönetimi ile de tam üyelik yolunda görüşmelerin başlatılması kararı ve Ege sorununun siyasi bir sorun olarak masaya getirilmesidir. Türkiye bu karara tepki göstermiş ve Türkiye'ye karşı ön yargılı davranıldığı gerekçesiyle AB ile diyalogu kesme ve ilişkileri Gümrük Birliği çerçevesinde sürdürme kararını almıştır.

Türkiye, Ağustos 1998'de görüş ve önerilerini AB'ye sunmuş ve böylece ilişkiler tekrar başlamıştır.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, görüldüğü gibi başlangıçtan bu yana sürekli ve uyumlu bir biçimde yürümemiş, Türkiye'nin çeşitli dönemlerde yaşadığı siyasi istikrarsızlıklar ve sıkıntılar ilişkilere yansımış ve zaman zaman kesintiye uğramıştır. Ancak, bunda, AB'nin Türkiye'ye bakış açısı da önemlidir. AB çok yakın zamana kadar, Türkiye'yi bir ortak, müstakbel bir üye adayı olarak görmekten çok, ilişkilerini mesafeli olarak tutması gereken, uzak bir ülke olarak görmüştür.

AB'nin son dönemde Türkiye'ye karşı olan yaklaşımı değişmiş gibi görünmektedir. AB'nin Genişleme ve Türkiye'den sorumlu, Avrupa Komisyonu üyesi olan Gunther Verheugen şu ifadede bulunmuştur: "Türkiye'nin 1963'ten beri AB'ye yarı üyelik ile bağlı olması ve kendisine birçok kez üye olma perspektifi gösterilmiş olması bir gerçektir. Ayrıca, Türkiye'nin batılı ülkeler topluluğuna karşı bir yatkınlık araması da bu gerçeğe dahildir. Burada en önemli gerekçe, Türkiye'nin demokratik bir hukuk devleti olması bizim çıkarlarımızı doğrultusundadır..."

"Eğer Helsinki'de Türkiye ile AB arasındaki ilişkiyi tekrar kabul edilebilir bir tabana oturtamazsak, Türkiye'deki tutuculuğu, diktatörlüğü ve faşizmi savunan güçleri destekleme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağız. Burada, Avrupa'nın çıkarları hangi doğrultudadır?..."

Tahmin edildiği gibi, Aralık 1999'da Helsinki'de yapılan zirvede Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmış ve ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin katılıma hazırlık aşamasında, öncelikli alanlarını belirleyecek bir katılım ortaklığı hazırlanacak ve AB'nin mâli kaynakları katılım öncesi yardım için bir çerçeve altında toplanacaktır. Ancak, katılım öncesi yardımlar, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyumda kaydedeceği ilerlemeye ve Gümrük Birliği'nden doğan yükümlülüklerini yerine getirme-

AB'nin İstekleri ve Türkiye'nin Gerçekleştirdikleri**AB ne yapılmasını istiyor? Türkiye ne yaptı?****Demokratikleşme**

Askerin MGK aracılığıyla sivil hayattaki rolünün son bularak, sivillerin askerler üzerindeki kontrolünün sağlanması.

DGM'lerde askeri üye bulunmasını gerektiren 143. Madde değiştirilerek, DGM'ler sivil bir yapıya kavuşturuldu.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ters düşen DGM'lerin kaldırılması, yargının daha fazla bağımsız olmasını sağlayacak reformlar yapılması.

Yargının bağımsızlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapıldı, ancak sonuçlandırılmadı.

İnsan Hakları

İşkence ve kötü muameleyle son verilmesi, yargısız infazların son bulması, ifade ve dernek kurma özgürlüğü üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, idam cezalarının kaldırılması.

İfade suçlarıyla ilgili cezaların ertelenmesine yönelik yasa çıkarıldı. İşkence suçlarının cezalarının arttırılmasını öngören yasa kabul edildi.

Güneydoğu sorununa askeri olmayan bir çözüm bulunması.

Kıbrıs ve Yunanistan

Türkiye'nin, Ada'da iki toplumlu, iki bölgeci federal bir yapıyı temel alan Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde kalıcı bir çözüm bulunması için KKTC'yi ikna etmesi. Kıbrıs'ın bir bütün olarak AB'ye girmesine engel olmaması.

Kıbrıs'ta kalıcı bir çözüm için konfederasyon önerdi, KKTC resmen tanınmadan görüşmelere başlamayacağını bildirdi. Dolaylı görüşmeler olabileceği mesajını verdi.

Yunanistan'la sorunların uluslar- arası hukuk kuralları çerçevesinde çözümlenmesi.

Yunanistan ile diyalogu başlattı.

Ekonomi	Türkiye, enflasyonu, AB'ndeki ortalama enflasyon düzeyine (%1,8) indirmeli.	Türkiye enflasyonu düşürmek için Uluslar arası Para Fonu(IMF)'nin reçetesini uygulamaya başladı.
	Kamu maliyesini yeniden yapılandırmalı, özelleştirme hızlandırılmalı, devlet üretim faaliyetinden çekilmeli.	Yıllardır garanti vermesine karşın, devlet üretim faaliyetinden çekilmiyor, yani özelleştirme yapamıyor, ancak son zamanlarda bu yönde çabalar görülmekte.

sine bağlı olacaktır. Türkiye'nin diğer aday ülkeler ile birlikte yararlandırılacağı mâli kaynakların çerçevesi 2000-2006 dönemi için hazırlanmış olup, bu miktar yaklaşık olarak 22 milyar EURO' dur.

Türkiye AB'ye Üye Olunca Ne Gibi Değişiklikler Olacak?

1. Türkiye'nin hukuk mevzuatı, AB Hukuku'na (100 bin sayfa) uyumlu hale getirilecek. Fikir ve ifade özgürlüğünün önündeki tüm engeller kaldırılacak. İhale sistemi değişecek, ihale mafyası iş göremeyecek.
2. Demokratik kurumlar (sivil toplum örgütleri) özgürce çalışır hale getirilecek. Bu kapsamda çok iyi projeler hazırlayan ve AB'ye başvuran sivil örgütler, önemli miktarda mâli yardımlar alabilecekler.

Siyasi partilerin üzerindeki baskı kalkacak, parti kapatma zorlaşacak, siyasi yasaklar kalkacak.

3. Rüşvet ve yolsuzlukların üzerine kararlılıkla gidilecek. Çete ve mafya gibi oluşumlar ortadan kalkacak. Yargı üzerindeki siyasi baskı sona erecek.
4. Sendikal haklar geliştirilecek. Örgütlenmenin önündeki engeller kaldırılacak. 'Sendikaya üye olduğu' gerekçesiyle kimse işten atılamayacak, atılan kişi dava açabilecek.
5. Çevreyi kirletene, trafik kurallarını ihlal edene çok ağır cezalar verilecek. Toplu ulaşım sistemleri geliştirilecek.

Otomotiv endüstrisi iyileştirilecek fakat 2000 yılında başlayan ve 2008 yılına kadar karbondioksit emisyonunun %25 azaltılmasını taahhüt ettikleri anlaşma, yerli üretici firmaların ciddi yatırımlar yapmala-

- rını gerektirecek. Koltuklardaki kafa koyma yerini lüks görüp, çok sayıda kişinin herhangi bir çarpma anında boynunun kırılmasına yol açan ve 350 kilometrede bir depo benzin harcayan otomobiller üretmek mümkün olmayacak.
6. Eğitim-öğretim Avrupa standartlarına yükselecek. Bilgisayar kullanımı yaygınlaştırılacak. Kültürel bağların güçlenmesi kapsamında öğrenci değişimleri gerçekleştirilecek, Türk öğrenciler bir yıl süreyle Cambridge veya Sorbonne gibi okullarda okuyup kendi okuluna dönebilecek. Öğretmen ve çıraklar için de eğitim programları düzenlenecek.
  7. Güneydoğu sorunu uzlaşmayla bitirilecek. Ülkelerin birlik ve bütünlüğü çerçevesinde bölgedeki insanlara kültürel haklar verilecek.
  8. Radyo ve televizyonlara uygulanan sansür hafifleyecek, sansürün her türlüyle mücadele edilecek.
  9. Devletin hantal kurumları hemen lağvedilecek. Özelleştirme girişimleri teşvik edilecek. Bireyin devlet organları karşısında gücü artacak.
  10. Laiklik ilkesi tavizsiz uygulanacak, ancak her türlü dinî inancın bir kısıtlama olmadan kendisini ifade etmesine izin verilecek. Sosyal yaşantı değişirken, 'kutsal devlet'ten 'kutsal vatandaş' anlayışına geçilecek.
  11. Gençler özel koruma altına alınacak, gelişimleri için her türlü destek sağlanacak. Uyuşturucuya karşı mücadele programları hemen uygulamaya konabilecek.
  12. AB Konseyi müfettişleri Türkiye'ye gelerek bütün mevzuat ve yasaları denetleyecek, gerekli düzeltmeleri bizzat ve yerinde kendileri yapacaklar.
  13. Enflasyon mutlaka düşecek. Bölgelerarası gelişmişlik farkı en aza indirilecek. IMF'nin reçeteleri harfiyen uygulanacak. Uluslararası piyasalarda Türkiye'nin kredisi artacak. Büyük miktarda yabancı sermaye ve fon girişi olabilecek.
- Sanayi alanında yeni yatırımlar yapılacak, yeni iş alanları açılacak, yeni meslekler ortaya çıkacak. Şirket birleşmeleri artabilir. Bu nedenlerden dolayı yabancılara ofis, kiralık büro, kısa süreli kalmamak ev ihtiyacı doğabilir.
14. Tarım kesiminde çalışan nüfusun azaltılması ve eğitilerek başka alanlara kaydırılması söz konusu olacak. İşsizlikle mücadele edilecek.
  15. AB, KOBİ'lerin güçlenmesi için mâli fonları devreye sokacak.
  16. Rekabetin artmasına paralel olarak kalite yükselecek ve ucuzlama olacak. Sağlık, adalet ve eğitim gibi hizmetlerde kalite artacak.

17. Patent Yasası çerçevesinde, malların ve markaların taklit üretimi ağır cezalar getirilerek engellenecek.
18. Tüketici önem kazanacak, AB uyum mevzuatı gereği, harçtan muaf olan ve davaları kısa sürede sonuçlandıran 'tüketici mahkemeleri' kurulacak. CE damgasının kullanımı yaygınlaştırılacak. Bütün yiyecekler, AB'ye uyum kapsamında yeniden gözden geçirilecek. İnternet aracılığıyla yapılan ticaret düzenlenecek.
19. Hizmet sektörü gelişecek, yeni iş alanları açılacak.
20. İletişim-haberleşme ve bilişim sektörleri önem kazanacak.
21. Hayvan sakatatlarının satılması önlenecek. 1 Ocak 2003'ten itibaren etlere konacak etiketlerde, hayvanların nerede doğduğu ve büyüdüğüne ilişkin bilgiler yer alacak. Hormonlu etler sıkı takibe alınacak.
22. Dijital ortamlarda büyük bir hareketlilik yaşanacak. Basın-yayın kuruluşları değişiklik yapmak zorunda kalacak.
23. Türkiye tam üye olduğunda, TL'yi bırakıp EURO para birimine geçecek. Para basma işini Avrupa Merkez Bankası üstlenecek.

KAYNAKÇA

A.Ü. ATAUM yayınlanmamış ders notları.

Mordoğan, Zeynel. (2000). *Çeşitli Yönleriyle AB ve Türkiye* (Yayımlanmamış uzmanlık eğitimi dönem ödevi). Ankara, ATAUM.